Qabul qilindi: 25-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 30-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 04-oktabr 2026-yil

TA’LIM JARAYONIDA METAKOGNITIV YONDASHUVDAN FOYDALANISH ORQALI O‘QUVCHILARNING O‘Z-O‘ZINI BOSHQARISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Kenjayeva Sadoqat Nurmurod qizi
Buxoro davlat pedagogika instituti tyutori

Annotatsiya. Mazkur tezisda ta’lim jarayonida metakognitiv yondashuvdan foydalanish orqali o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik asoslari yoritiladi. Metakognitiv yondashuvning mazmun-mohiyati, o‘quvchilarning o‘z bilish faoliyatini anglash, rejalashtirish, nazorat qilish va baholash qobiliyatlarini shakllantirishdagi ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, ta’lim jarayonida refleksiv topshiriqlar, o‘z-o‘zini baholash, mustaqil ta’lim strategiyalari hamda muammoli vaziyatlardan foydalanishning didaktik imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: metakognitsiya, pedagogika, refleksiya, mustaqillik, rejalashtirish, monitoring, baholash, kompetensiya.

Kirish. Metakognitiv yondashuv o‘quvchining nafaqat “nimani bilishi”, balki “qanday o‘rganayotganini bilishi”ga asoslanadi. Mazkur yondashuv doirasida o‘quvchi o‘zining bilim va ko‘nikmalarini anglaydi, o‘quv maqsadini belgilaydi, unga erishish strategiyasini tanlaydi, o‘quv faoliyati jarayonini monitoring qiladi hamda yakuniy natijalarni tahlil qilib, keyingi faoliyatini takomillashtiradi. Bunday jarayon o‘quvchini ta’limning passiv ishtirokchisidan o‘z o‘quv faoliyatini ongli ravishda boshqaruvchi faol subyektga aylantirishga xizmat qiladi. O‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish metakognitiv yondashuvning muhim natijalaridan biridir. O‘z-o‘zini boshqarish o‘quvchining o‘z oldiga aniq maqsad qo‘yishi, faoliyatini rejalashtirishi, vaqt va resurslardan oqilona foydalanishi, o‘zlashtirish jarayonini nazorat qilishi, yuzaga kelgan

qiyinchiliklarni aniqlashi hamda zarur hollarda o‘qish strategiyasini o‘zgartira olishini nazarda tutadi. Shu sababli metakognitiv strategiyalarni ta’lim jarayoniga izchil tatbiq etish o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish qobiliyatini rivojlantirish bilan bir qatorda, ularning ta’lim natijalari uchun shaxsiy mas’uliyatini kuchaytirishga ham yordam beradi.

Asosiy qism. Metakognitiv yondashuv o‘quvchining o‘z bilish jarayonini anglash va uni ongli ravishda boshqarishiga asoslangan pedagogik yondashuvlardan biridir. Metakognitsiya tushunchasi o‘quvchining o‘z bilimlari, fikrlash jarayonlari, qo‘llayotgan strategiyalari va ularning samaradorligi haqida xabardorligini anglatadi. Ta’lim jarayonida metakognitiv faoliyat, avvalo, o‘quvchining o‘z oldiga maqsad qo‘yishi, mavjud bilimlarini tahlil qilishi, o‘rganish strategiyasini tanlashi, faoliyat jarayonini kuzatishi va yakuniy natijani baholashi orqali namoyon bo‘ladi. Metakognitiv yondashuvning muhim jihati shundaki, bunda o‘quvchi o‘quv topshirig‘ini bajarish jarayonida faqat natijaga emas, balki ushbu natijaga qanday erishganiga ham e’tibor qaratadi. Masalan, o‘quvchi murakkab topshiriqni bajarishdan oldin “Men nimani bilaman?”, “Menga yana qanday ma’lumot kerak?”, “Vazifani bajarish uchun qaysi usul samaraliroq?” kabi savollar orqali o‘z faoliyatini rejalashtiradi. Jarayon davomida esa “Men to‘g‘ri yo‘nalishda ketyapmanmi?”, “Tanlagan strategiyam natija bermoqdami?” kabi savollar asosida o‘z faoliyatini monitoring qiladi. Yakunda “Nimani o‘rgandim?”, “Qanday xatolarga yo‘l qo‘ydim?” va “Keyingi safar faoliyatimni qanday yaxshilashim mumkin?” kabi savollar yordamida refleksiya amalga oshiriladi.

O‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishda aynan ushbu uch bosqich — rejalashtirish, monitoring va baholash muhim ahamiyatga ega. Rejalashtirish bosqichida o‘quvchi o‘quv maqsadini belgilaydi, bajarilishi lozim bo‘lgan vazifalarni aniqlaydi va ularga erishish usullarini tanlaydi. Monitoring jarayonida o‘quvchi o‘z faoliyatining borishini kuzatadi, qiyinchiliklarni aniqlaydi va zarur hollarda tanlangan strategiyani o‘zgartiradi. Baholash bosqichida esa erishilgan natija belgilangan maqsad bilan taqqoslanadi va keyingi o‘quv faoliyati uchun tegishli xulosalar chiqariladi. Ta’lim jarayonida metakognitiv yondashuvni amalga oshirishning samarali vositalaridan biri

refleksiv topshiriqlardir. Bunday topshiriqlar o‘quvchini bajarilgan ishni tahlil qilishga, o‘zining bilish jarayonini anglashga va xatolarining sabablarini aniqlashga undaydi. Masalan, dars yakunida o‘quvchilarga “Bugungi mavzuning qaysi qismi menga tushunarli bo‘ldi?”, “Qaysi masalada qiyinchilikka duch keldim?”, “Muammoni hal qilishda qanday strategiyadan foydalandim?” kabi savollar berilishi mumkin. Ushbu usul o‘quvchining o‘z faoliyatiga tanqidiy va ongli munosabatini shakllantiradi.

Metakognitiv yondashuv mustaqil ta’limni tashkil etishda ham katta imkoniyatlarga ega. O‘quvchi mustaqil ta’lim jarayonida o‘z vaqtini rejalashtirish, vazifalarni ustuvorlik darajasiga ko‘ra taqsimlash, o‘zlashtirish darajasini nazorat qilish va zarur hollarda qo‘shimcha manbalardan foydalanish kabi ko‘nikmalarni egallaydi. Ayniqsa, uzoq muddatli loyihalar, tadqiqot topshiriqlari va mustaqil izlanishlarga asoslangan ta’lim shakllari o‘quvchilarning metakognitiv faoliyatini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Muammoli ta’lim ham metakognitiv yondashuv bilan uzviy bog‘liq. Muammoli vaziyat o‘quvchini mavjud bilimlarini qayta ko‘rib chiqish, muammoning sabablarini aniqlash, turli yechimlarni taqqoslash va eng maqbul strategiyani tanlashga undaydi. Bunday jarayonda o‘qituvchi tayyor javobni taqdim etishdan ko‘ra, o‘quvchining mustaqil fikrlashi va o‘z qarorini asoslashiga sharoit yaratadi. Shu orqali o‘quvchida muammoni mustaqil hal qilish, qaror qabul qilish va o‘z faoliyati natijasini baholash ko‘nikmalari shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim jarayonida metakognitiv yondashuvdan foydalanish o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali pedagogik vositalaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuv o‘quvchining o‘z bilish faoliyatini anglash, rejalashtirish, monitoring qilish va natijalarni baholash jarayonlarini tizimli tashkil etishga imkon beradi. Metakognitiv strategiyalarning muntazam qo‘llanilishi o‘quvchilarda o‘quv maqsadlarini mustaqil belgilash, vaqtni samarali taqsimlash, o‘quv faoliyatini nazorat qilish, yuzaga keladigan qiyinchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etishning maqbul usullarini izlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, refleksiya va o‘z-o‘zini baholash o‘quvchiga o‘zining kuchli va zaif jihatlarini anglash hamda keyingi faoliyatini takomillashtirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бандурина И.А. Этос науки и этика ученого // Высшее образование в России. 2010. № 5. С. 161 – 164.

2. Богатов В.В. Этика в научной деятельности // Вестник ДВО РАН. 2008. № 1. С. 144 – 157.

3. Boymurodova G., Tosheva N. Ta’lim tizimini modernizatsiyalashtirish jarayonida o‘qituvchi kasbiy kompetentliligini uzluksiz rivojlantirish-davr talabi // Uzluksiz ta’lim. № 2. (2012). – B. 71–74.

4. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. – М.: Знание, 1986. – 80 с.

5. Чадаев В.Е. Этические принципы при работе с лабораторными животными // Вісник проблем біології і медицини. 2012. Т. 1. № 2. С. 113 – 115.

6. O‘ktamova Sh.O. O‘quvchilarda metakognitiv strategiyalar orqali intellektual qobiliyatlarni namoyon bo‘lishining psixologik mexanizimlari. //O‘zbekiston Milliy Universiteti xabarlari. – Toshkent, 2025. № 2. – B. 165-167.

